

Alena Mornštajnová

HANA

‘Een voortreffelijke roman die zich afspeelt in een
Tsjechisch stadje, getekend door de Holocaust.’ THE TIMES

1

Februari 1954

Ik heb nooit begrepen waarom volwassenen kinderen wijsmaken dat het loont om braaf en gehoorzaam te zijn. Als ik een voorbeeldige dochter was geweest, dan stond mijn naam nu op een grafsteen gebeiteld, zoals de namen van mama's ouders, oma Elsa en opa Ervin, die lang voor mijn geboorte zijn gestorven, en van oma Ludmila en opa Mojmir, die we herdachten door bij elk bezoek aan hun graf kaarsen in bruine potjes te branden, ook al moesten we daarvoor helemaal naar het hoger gelegen eind van de begraafplaats klimmen.

Terwijl mijn vriendinnetjes op zondagmiddag als het mooi weer was met hun familie een wandeling in het park of een ommetje door de stad gingen maken, werden Dagmara, Ota en ik door mijn moeder in onze zondagse kleren gestoken en op straat gezet, voor de deur van de klokkenmakerswinkel die ooit van ons geweest was – maar in die tijd mocht papa er alleen nog voor een schamel loon werken en het was mama toegestaan om in het donkere winkeltje op de begane grond voor niets de vuile vloer te dweilen.

Elke zondag na het middageten, nadat ze had afgewassen, deed mama een zwart hoedje op, zette de kleine Ota in de wandelwagen, of nam hem, toen hij al groter was, bij de hand, en

begaf zich met ons richting de begraafplaats. De weg ernaar toe leek me eindeloos lang. We moesten voorbij de kerk naar de rivier, de brug over, de hele benedenstad door, die om een mij onbekende reden Krásno – lieflijk – heette, ons langs het ellenlange slotpark voortslepen tot achter de laatste huisjes, het hek binnengaan en wachten tot mama de grafstenen had schoongeveegd, de bloemen in vaasjes geschikt en de kaarsen aangestoken. Ondertussen praatte ze met de doden en vertelde ze hun wat voor nieuws er was in Meziříčí, wie er een kind had gekregen, wie er was gestorven, welke verhalen de ronde deden in de stad, hoe de burens het maakten en wat wij, kinderen, nu weer hadden uitgehaald.

Ik durfde niets te zeggen, ik stond alleen hevig te zuchten om mama te laten snappen hoe vreselijk vervelend ik wachten vond, maar dan nog zei ze elke keer verwijtend: ‘Trek niet zo’n gezicht; zonder hen was je er niet geweest.’

Toen er meer namen waren bijgekomen op de gedenkstenen en mama’s naam ertussen stond, moest ik eraan terugdenken dat ze elke zondag voor de graven had gestaan en tegen haar naaste verwanten had gesproken. Het was een troost voor me dat ze bij hen was die ze zo gemist had.

Dat mijn naam niet tussen de vergulde opschriften staat, komt enkel en alleen omdat het soms loont om ongehoorzaam en brutaal te zijn. Als je het daar niet mee eens bent, raad ik je aan niet verder te lezen. En zorg voor de zekerheid dat je kinderen dit boek nooit in handen krijgen.

De winter van het jaar toen ik negen was en mijn hele leven compleet veranderde, was streng en prachtig wit, maar in februari leek er al geen eind aan te komen. Pas de laatste dagen van februari werd het iets warmer, de sneeuw begon weg te smelten en het ijs te breken.

De rivier die Meziříčí van Krásno scheidde, kroop op sommige plaatsen eerder kalmpjes voort dan dat ze zich in volle vaart naar grotere rivieren spoedde, en omdat de sneeuw in de nabijgelegen bergen ook maar langzaam smolt, waardoor de stroming en het waterpeil tot op heden amper waren toegenomen, leken de omstandigheden ons perfect voor een korte tocht op de drijvende ijsschotsen.

Die februari – het was 1954 – toen in de diepte onder de stad het kwaad al op de loer lag, renden we elke dag uit school direct naar de rivier om ongeduldig te controleren of het ijs al losliet en scheurde en of het water al zo krachtig stroomde dat we op een schots konden springen, ons een paar meter konden laten meedrijven en konden genieten van het avontuur waarover we in de pauzes hadden horen vertellen door de tweelingbroers Eda en Mirek Zedníček uit de zesde, die een paar jaar geleden al, tijdens net zo'n barre winter, het ijsschotsvaren persoonlijk hadden meegemaakt.

Een paar dagen later zaten er eindelijk barsten in het ijs, het midden van de rivier was vrij en de schotsen bewogen zich langzaam stroomafwaarts. Het moment waar we om gebeden hadden en waarvoor we ons plan hadden gesmeed, was aangebroken.

Ik stond in de opening van de keukendeur, een rode muts met pompon in de ene hand en handschoenen in de andere.

‘Hoe kom je daar nou bij?’ zei mama verbaasd, toen ik vroeg of ik met Jarmilka mocht gaan sleeën. Het was gezellig warm in de keuken en het rook er lekker, want mama was koffiebroodjes aan het bakken voor haar verjaardag. ‘Het dooit, de sneeuw is kletsnat, straks ben je tot op het bot doorweekt.’

Ik wilde een broodje van het bakblik pakken, maar trok mijn hand snel terug, want het was nog heet. ‘Daarom juist! Misschien is het wel de laatste keer dat we nog een beetje kunnen sleeën.’

Mama keek me achterdochtig aan. ‘Mira, als je het maar niet in je hoofd haalt naar de rivier te gaan.’

Uit het feit dat mama vermoedde wat ik samen met Jarmilka Stejskalová en de jongens Zedníček van plan was, en ze me streng verbood naar de rivier te gaan, concludeerde ik dat zij in de dagen toen ze nog niet zo volwassen en overdreven voorzichtig was zelf ook op de schotsen had gevaren.

Er waren zoveel dingen die ik niet mocht om maar geen ongelukken te maken! Ik mocht niet op zolder komen, uit vrees dat ik over oude rommel zou struikelen of uit het raam zou vallen. Ik mocht niet in de kelder komen, uit vrees dat ik zou uitglijden op de trap. Ik mocht geen voet op het balkon zetten omdat de bouwvallige constructie het kon begeven waardoor ik op de betegelde binnenplaats terecht zou komen. Als je de woorden ‘mag niet’ in elke zin te horen krijgt, is het geen wonder dat je ze moeilijk serieus kunt nemen.

‘Tuurlijk niet. Jarmilka en ik gaan naar de heuvel achter de tuin van Zedníček,’ zei ik en ik stak een heet broodje in mijn zak.

Mama was knap om te zien, en toen ze me omhelsde, straalde ze warmte uit als een kacheltje en rook ze heerlijk naar vanillesuiker. Maar meteen waren haar grote bruine ogen, die me altijd zo droevig leken dat ik er haast niet in durfde te kijken, weer vol achterdocht op me gevestigd, alsof ze mijn geheimste gedachten lazen.

‘Jarmilka wacht op me,’ zei ik en ik knoopte mijn jas dicht, snoerde mijn warme enkellaarsjes vast en trok de muts tot over mijn voorhoofd.

Mama gaf me nog een broodje. ‘Neem er ook een mee voor Jarmilka.’

Ik wipte de deur uit, pakte de trekriem van Jarmilka’s slee en zette er stevig de pas in richting het plein. Mama’s ogen brandden in mijn rug.

‘Tot ziens, mevrouw Karásková,’ riep Jarmilka haar toe, ‘en dank u wel.’ Ze zwiepte met haar lange blonde vlecht, waar ik heel onkameraadschappelijk jaloers op was omdat alle jongens uit de klas er vol bewondering aan trokken, lachte mama onschuldig toe en hapte in het broodje.

Aan het eind van de straat sloeg ik linksaf.

‘Waar ga je nou heen?’ vroeg Jarmilka en ze trok aan de riem om me tegen te houden. ‘We gaan toch niet de hele stad door?’

‘Mijn moeder mag niet zien dat ik naar de rivier ga.’

‘Ze kan toch niet om de hoek kijken.’

Ik keek de straat rond. Op de eerste verdieping van een brokkelig huis bewoog een vitrage. Misschien verbeeldde ik het me maar of misschien was het de oude Beneška die op de uitkijk stond bij het raam om niets te missen van wat zich rond het plein afspeelde. Ik versnelde mijn pas. ‘Je weet nooit. Straks komen we iemand tegen en dan is het mis.’

‘En krijg je erwten voor je avondeten,’ lachte Jarmilka, terwijl ze gelaten achter me aan trippelde.

Aan erwten had ik inderdaad een hekel en dat wist mama, dus als ik tegensprak of iets had uitgehaald wat ik in de ogen van mijn ouders niet had mogen doen, kreeg ik ze voor het middag- en het avondeten. Ik zat met de anderen aan tafel en keek toe hoe zij zich tegoed deden aan aardappelpannenkoekjes met zelfgemaakte jam of een andere lekkernij, terwijl ik van mijn groene brei zat te eten. Vanbinnen grijsde ik en hardop zei ik: ‘Dat is altijd nog beter dan wanneer mijn vader de riem losmaakt.’ Waar ik – vaker dan mijn broertje en zusje – soms niet aan ontkwam. En hier stond beslist de riem op. Daar twijfelde ik niet aan.

Mijn bruine laarsjes waren al doorweekt voor we bij de rivier waren en de kou kroop door mijn handschoenen heen in mijn vingertoppen.

Op de oever onder het witgepleisterde kerkje met het dak van houten pannen stonden de jongens Zedníček al op ons te wachten. Ze liepen over de papperige sneeuw heen en weer en probeerden met lange staken de ijsschotsen die tegen de oever aan gespoeld waren van de kant af te duwen. Zodra er een schots vlot raakte, werd ze door de stroom gegrepen en eerst langzaam, maar daarna steeds sneller meegevoerd naar de vijftig meter verderop liggende lage dam, waar ze tot stilstand kwam tegen een muur van opgestuwd ijs.

Op dat moment zonk de moed me in de schoenen en Jarmilka waarschijnlijk ook, want ze ging op de slee zitten en zei: 'Ik ga alleen kijken.'

'Bange schijter,' zei Eda Zedníček minachtend en ik snapte dat als ik Jarmilka niet met schoonheid kon overtroeven, het me met moed wel lukken kon. De jongens mochten haar dan aan haar vlecht trekken, maar mij zouden ze nog jarenlang nawijzen en ze zouden tegen jongere leerlingen zeggen: 'Dat is de meid die op een schots de rivier is afgezakt.'

Ik keek hoe handig Eda een nieuw stuk ijs losmaakte, zo groot als het geweven kleedje voor het bed in mama's en papa's slaapkamer, er precies midden op stapte, zich met de stok tegen de bodem afduwde en langzaam stroomafwaarts dreef richting de stuw. Wij renden langs de oever, terwijl Eda, die wijdbeens op de schots stond, met de stok zijn provisorische vlot in rustig vaarwater hield en al bomend, op veilige afstand van de oever, koers zette naar de dam. Met de vaarboom verzachtte hij de schok van de aanvaring en over het gestapelde ijs kwam hij weer op de kant.

Makkelijk, dacht ik bij mezelf. Op het overstappen van schots naar schots na.

Onderweg terug naar de slee kreeg ik een stuk of wat goedbedoelde adviezen mee, die me de moed opnieuw ontnamen. 'Je

moet vooral zorgen dat je midden op de schots gaat staan, zodat je er niet af glijdt. En blij langs de kant, daar is het ondiep. De stroming zit in het midden, die zou je mee kunnen sleuren en dan zou zelfs ik niet overeind blijven. En met die stok moet je je aan de zijkant afzetten. Je moet hem niet vooruitsteken, want dan val je van de schots.’

Mijn benen trilden niet meer alleen van de kou, maar ook van angst.

Eda en Mirek hielpen me een stuk ijs los te krijgen.

‘Springen!’ schreeuwde Eda en ik sprong, alleen was het ijs ondertussen een stukje met de stroom meegedreven, waardoor ik op de rand terecht kwam. Het ijs helde over, en ik gleed uit.

In mijn val gooide ik mijn handen in de lucht en ik voelde hoe mijn lichaam het rivieroppervlak raakte en in het water werd ondergedompeld. In het begin leek het helemaal niet zo koud, maar daarna greep het me vast alsof het een reusachtige tang was, het stroomde in mijn oren, ogen en neus, drukte me tegen de ondiepe bodem en ergens het donker in. Voor ik de tijd kreeg om te schrikken, pakte iemands hand me bij de revers van mijn jas en tilde me boven het wateroppervlak uit.

‘Ik zei toch dat je niet op de rand moest gaan staan,’ zei Eda. Hij wendde zich toen tot Mirek en liet er minachtend op volgen: ‘Het was jouw stomme idee om die meiden mee hiernaartoe te slepen. Nu krijgen we er gedonder mee.’

Jarmilka stond op de kant te janken. Ik wurmde me vlug uit mijn zware, met water volgezogen jas en begon hem uit te wringen. Zo kon ik niet naar huis, maar ik had het afgrijselijk koud. Ik bedacht dat we een vuur konden aanleggen waarbij ik mijn kleren een beetje kon laten drogen en ik mezelf kon opwarmen, en ik wilde de jongens om lucifers vragen, maar mijn tanden klapperden zo hard dat ik niets kon zeggen.

‘Sta daar niet te blèren. Geef haar je jas en breng haar naar

huis,' schreeuwde Eda Jarmilka toe.

Met tegenzin knoopte ze haar winterjas los en gooide hem over mijn schouders. Veel hielp het niet. Nu stonden we allebei te rillen.

'Als jullie je mond voorbijpraten en vertellen dat wij hier met jullie waren, dan kun je een pak op je donder krijgen, ook al zijn jullie meisjes,' ging Eda verder. 'En hoepel nou maar gauw op naar huis,' zei hij met een knikje naar Mirek, en beide jongens renden de helling op.

Ik gooide de kletsnatte jas op de slee en we namen de kortste weg naar huis. De kou beet in mijn huid en spoorde me aan om sneller te lopen. Twee straten voor ons huis gaf ik Jarmilka haar vochtig geworden jas terug. Ze trok hem duidelijk opgelucht aan, schonk me een meelevende blik en liet me toen aan mijn lot over. Ik hoopte aldoor dat ik, met een beetje geluk, ongezien de trap op zou kunnen klimmen, langs de keuken zou weten te glijpen, om in de kamer op de tweede verdieping, waar ik met mijn broertje en zusje sliep, stiekem droge kleren aan te trekken.

Het was me nooit eerder opgevallen dat de zware voordeur nodig geolied moest worden, dat de trap kraakte, en dat je zonder het licht aan te doen – wat ik nu natuurlijk niet kon – niet kon zien waar de volgende tree was.

'Is het licht kapot?' klonk een stem van boven, waarna de gloeilamp flikkerend aanging. Ik bleef midden op de trap staan. Toen ik achterom keek, was het me duidelijk dat ik evengoed door de mand had moeten vallen. Ik had op elke tree een plasje water achtergelaten.

'Het is toch niet waar, hè!' riep mama uit, en ze stormde op me af, sleepte me de trap op en begon mijn natte kleren uit te trekken. 'Wat heb je nou weer uitgespookt? Ik heb je toch gezegd dat je niet naar de rivier mocht?'

Met één hand stroopte ze de natte maillot van mijn benen en met de andere timmerde ze op mijn ijsskoude achterste. Het verbaasde me. Het was de eerste keer dat ik er van mama van langs kreeg. De klappen deden geen pijn, maar ze waren verschrikkelijk vernederend.

‘Nee,’ riep ik, ‘het is niet waar! Ik ben niet naar de rivier geweest. Ik was aan het sleeën met Jarmilka. Het komt door de sneeuw, die is ontzettend nat, daarom ben ik helemaal doorweekt.’

Ik barstte in huilen uit, van schaamte, van de kou en van alle schrik. Mijn broertje en zusje verschenen in de keukendeur, maar bij het zien van de trammelant kozen ze liever het hazenpad.

Beneden ging de deur naar de straat open, want ons geschreeuw was tot in de klokkenwinkel te horen en papa kwam toesnellen om te kijken wat er aan de hand was.

‘Liegbeest dat je bent,’ zei mama boos, met een handdoek zo hard mijn lichaam wrijvend dat het pijn deed, waarna ze me in bed stopte. ‘Zet snel thee,’ riep ze naar papa en ze gooide een donzen dekbed over me heen. ‘Wil je soms een longontsteking krijgen en doodgaan?’

Wat was dat nu voor vraag? Waarom zou ik dood willen gaan? ‘Ik ben niet bij de rivier geweest, ik ben in een plas gevallen,’ snikte ik. ‘Ik kan er echt niks aan doen.’

Mama zette een mok thee op het nachtkastje, trok een wollen muts over mijn hoofd, stopte een warme kruik bij mijn voeten en deed de deur achter zich dicht. Ik dook onder het dek en probeerde mijn verkleumde voeten tegen de kruik aan te drukken, zachtjes jammerend. Ik had het koud en vond het erg dat mama en papa boos op me waren. Misschien had ik niet moeten liegen, misschien had ik moeten zeggen dat iemand me in het water had geduwd, misschien...

Na een poosje begon zich een aangename warmte door mijn lichaam te verspreiden en in mijn halfslaap hoorde ik telkens de deur opengaan en voelde ik een hand op mijn voorhoofd. Ik dacht bij mezelf dat mama misschien toch niet zo boos was en dat ik er met erwtenpuree als avondeten vanaf zou komen, in plaats van een afstraffing met de riem te krijgen.

Mijn vader bezat de merkwaardige gave om volkomen onhoorbaar te kunnen lopen, zodat het er soms op leek dat hij als een geest dwars door de muur of de vloer heen was binnengekomen en niet door de deur. Hij bracht de dagen door in het klokkenmakersatelier op de begane grond, waar hij gebogen over zijn werktafel uurwerken zat te repareren. Van het onafgebroken zitten was zijn rug helemaal krom geworden en liep hij licht voorover gebogen. Zijn haar was dik maar bijna grijs, dus hij zag er eerder uit als mama's vader dan als haar man.

Toen ik klein was, zo klein dat ik nog niet naar school ging, en mijn broertje Ota zich nog onder mama's rok verschool, vroeg ik me vaak af hoe mijn knappe moeder met zo'n oude man had kunnen trouwen, en dus vroeg ik er op een dag naar.

'Ze moest wel met me trouwen,' zei papa, 'want die grijze haren heb ik van haar gekregen.'

'Dat is waar,' zei mama en ze klopte hem op zijn gebogen rug. 'Maar je bent er blij om, of niet soms? Wie zou je anders die liters thee komen brengen beneden in de werkplaats? Weet je hoeveel treden dat is?'

Achttien. De smalle trap had achttien treden, en sinds de klokkenmakerswinkel niet meer van ons was maar van de staat en bouwvakkers de verbindingsdeur tussen het winkeltje en de trap hadden dichtgemetseld, moest mama met elke mok thee de straat op om door de winkeldeur naar binnen te gaan, wat vooral in de winter of in de regen heel onplezierig was.

Mijn vader bracht er lange uren door tussen de klokken, niet alleen op werkdagen, als de winkel open was, maar ook op zondag. Boven, in onze woning op de eerste verdieping, kwam hij enkel om te eten en te slapen. Bij het middag- en avondeten vertelde hij mama over de reparaties waar hij juist mee bezig was, en mama luisterde naar hem alsof hij de meest fantastische avonturen schetste. Met ons, zijn kinderen, sprak hij niet veel, en als mama weg moest en hij op ons moest passen, was hij danig van zijn stuk gebracht. Dat kwam vast niet doordat hij niet van ons hield. Ik denk eerder dat hij niet goed met kinderen kon omgaan en de tijd afwachtte dat we groter zouden zijn en met evenveel interesse naar zijn verhalen over uurwerken zouden luisteren als mama.

Die zondag, toen mijn wereld de verkeerde kant op begon te draaien, was papa totaal uit zijn humeur, hoewel hij zijn best deed het niet te laten merken. Ik dacht eerst dat hij nog boos was vanwege mijn ijsbad, maar ditmaal trof mij geen schuld. Mama vierde haar dertigste verjaardag en papa was slecht op zijn gemak omdat de festiviteiten hem in zijn dagelijkse routine stoorden. Hij kon niet in zijn werkplaats aan zijn tafeltje gaan zitten om te herstellen wat hij kon. Hij moest in de huiskamer zitten, aan de feestelijk gedekte tafel, samen met zijn vrouw, drie kinderen en schoonzus Hana, met wie hij een onherstelbaar slechte verstandhouding had, ook al had hij misschien gewild dat het anders was.

De reden was eenvoudig: zijn schoonzus was een vleesge worden verwijt. Elk woord, elk gebaar en elke blik van haar was voor hem een bewijs dat ze een hekel aan hem had. Een tafel met haar delen was voor hem net zo'n straf als voor mij.

Ik was bang voor tante Hana. Zoals ze op een stoel voor zich uit zat te staren, zag ze eruit als een zwarte mot. Ze droeg nooit kleuren. Over de zwarte jurk met lange mouwen had ze zomer

en winter een zwart vest met zakken, haar benen waren gehuld in zwarte kousen en haar voeten staken in zwarte, korte veterlaarsjes. Ik heb haar nooit zonder hoofddoek gezien, wat ik wel snapte, want ik had een keer gezien dat er witte haren onder de hoofddoek vandaan kwamen, ook al kon ze nog niet zo heel oud zijn.

‘Waarom doet ze dat vest nooit uit?’ vroeg ik mijn moeder.

‘Heb je gezien hoe mager ze is?’ zei deze. ‘Magere mensen zijn vaak kouwelijk.’

‘Als ze goed zou eten zou ze niet zo mager zijn. Ze eet alleen maar wat van het brood dat ze in haar zakken heeft. Waarom neemt ze niet liever iets stevigere?’ Oftewel: waarom mogen grote mensen wel overal lopen kruimelen en kinderen niet?

‘Waarom, waarom, waarom! Het gaat je toch niets aan? Vertelt tante Hana jou soms wat je wel en niet moet doen?’

Dat was absoluut waar. Tante Hana was de enige volwassene die ik nooit ‘mag niet’ had horen zeggen. Eigenlijk had ik haar ook zelden iets anders horen zeggen, want tante Hana sprak bijna helemaal niet, ze staaarde alleen maar. Op zo’n vreemde manier. Alsof ze wel keek, maar niets zag. Alsof ze was weggegaan, maar haar lichaam op de stoel had achtergelaten. Soms maakte ik me zorgen dat ze ineens op de grond zou glijden en er van haar slechts een hoopje zwarte lappen zou overblijven.

Ik had kunnen weten dat mijn moeder het voor tante Hana zou opnemen. Tante Hana was haar oudere zus en eigenlijk de enige familie die we hadden. Mama was dol op haar, wat me best verbaasde, want tante liet nooit merken dat iemand van ons haar ook maar iets kon schelen. Ik zag een keer dat mama haar wilde omhelzen toen ze bij ons kwam, maar tante deinsde terug alsof ze zich aan haar gebrand had. Mama was altijd een en al glimlach voor haar en ze sprak tegen haar op een geruststellende toon, als tegen een klein meisje. Als tante haar erom

gevraagd zou hebben, zou ze haar de hemel gebracht hebben. Maar tante vroeg haar, of wie dan ook, nooit ergens om. Ze zat gewoon maar in de huiskamer voor zich uit te staren en af en toe kwam er, met een stem die precies zo klonk als die van mama, een kort antwoord over haar lippen.

We schoven aan voor het feestelijke middagmaal en ik verwachtte half dat er in plaats van rundvlees in roomsaus erwtenpuree op mijn bord zou belanden. Hoewel ik op mijn expedities naar de keuken die ochtend niet had kunnen ontdekken dat mama erwten voor mij aan het koken was, maakte ik uit haar afgemeten manier van doen wel op dat de kwestie van het rivierbad van gisteren nog niet afgesloten was.

Ik kreeg hetzelfde eten als de anderen. Zou het waar zijn dat mama me ter gelegenheid van haar dertigste verjaardag vrijuit liet gaan?

Ik begon al te hopen, maar toen was het tijd voor het toetje: prachtige, heerlijke soezen met banketbakkersroom en glanzend suikerglazuur, speciaal voor deze uitzonderlijke gelegenheid gekocht bij de banketbakker aan het plein.

Mama tilde de soezen met een zilveren tang van het kartonnetje en legde ze een voor een op de goudomrande gebaksbordjes die ze alleen bij feestelijke gelegenheden uit het wandmeubel tevoorschijn haalde. Het eerste zette ze voor tante neer, toen voor papa, Dagmarka en Ota. Vervolgens keek ze in het rond en zei: 'Zo, en nu nog een voor mij.'

'En ik dan?' vroeg ik, een beetje te snel, want ik wist het antwoord al.

'Jij verdient geen gebakje. Je bent naar de rivier gegaan terwijl je wist dat het je verboden was, en daarbij heb je me ook nog voorgelogen.'

Ik begon te janken. Allemaal keken ze naar me. Mijn broertje en zusje met een meelevende blik en tante Hana niet-begrijpend.

Papa knikte met zijn hoofd en zei: ‘Hou op met brullen of ik maak mijn riem los. Je bent er zo nog goed vanaf gekomen.’

‘Nou, eet smakelijk dan maar,’ zei ik, mijn stoel met zoveel kracht wegschuivend dat hij bijna omviel, en ik vloog de kamer uit.

‘En nog brutaal ook,’ hoorde ik mijn vader zeggen. ‘Ik had haar een pak rammel moeten geven.’

‘Maar ik ben jarig,’ zei mama sussend.

Ik hoorde niet meer wat er verder volgde, want ik was de houten traptreden op gerend naar de kinderkamer op de tweede verdieping. Daar liet ik me op bed vallen en brulde hardop van woede. Zo hard dat ik niet heb gehoord hoe het kwaad dat onder de stad geboren was ook ons huis was binnengedrongen. Met mijn behuilde ogen heb ik niet gezien hoe het zijn begerige vingers naar ons uitstreekte en hoop verstikte en dood zaaide. Ik kon niet weten dat het, ongezien en ongehoord, beneden aan tafel voor slachtoffers op de loer lag.

2

Februari 1954

Meteen de volgende ochtend keek ik stiekem in de provisiekast of er voor mij in elk geval één soesje was overgebleven, maar ik vond nog geen kruimel. Even overwoog ik het op een mokken te zetten, maar toen bedacht ik dat ik me daarmee ook het beloofde pak slaag van mijn vader op de hals zou kunnen halen, en dus besloot ik het mijn ouders grootmoedig te vergeven en te doen alsof er niets was gebeurd. Ik pakte een paar harde peperkoekjes van de bovenste plank, die mama daar bewaarde om over pruimenknoedels, pap en vermicelli te raspen. Ze verstopte ze altijd achter de ingemaakte vruchten en dacht dat ik dat niet wist. Ik zag verder een zak met erwten staan die ik met vooruitziende blik helemaal naar achteren schoof.

Op vrijdag kon Dagmarka niet uit bed komen. Ik spoorde haar aan, porde haar, trok het dekbed van haar af, maar alles tevergeefs. Toen ze naar haar hoofd greep en begon te huilen, snapte ook ik dat ze ziek moest zijn en niet naar school zou gaan. Ik rende de trap af naar de keuken om aan mama te vertellen dat Dagmarka zich niet lekker voelde en dat ikzelf ook hoofdpijn begon te krijgen.

Mama legde haar hand op mijn voorhoofd. 'Ga eten en maak dat je op school komt,' zei ze en ze wees op de lege plek aan de

keukentafel naast papa. Verongelikt ging ik zitten en ik probeerde te hoesten, maar toen papa me dreigend aankeek, hield ik er liever mee op.

Om één uur 's middags kwam ik met grote honger uit school, want ik was 's morgens door alle opschudding vergeten mijn tussendoortje voor de pauze mee te nemen. Niemand nam notitie van me, want Dagmarka had hoge koorts. Ze herkende niemand van ons en riep aldoor iets over klokjes boven de deur. Mama was samen met de oude dokter Janotka bezig haar in natte omslagen te wikkelen.

‘Het zal de bof zijn,’ zei de dokter. ‘Bereidt u er maar op voor dat die twee het ook krijgen.’ Hij wees op mij en Ota. Eerlijk gezegd: toen ik zag hoe beroerd Dagmarka eraan toe was, bedacht ik dat ik liever naar school ging.

De dokter had gelijk. Ota werd de dag daarop ook ziek en zijn toestand was nog ernstiger dan die van Dagmarka. Toen kwam de dokter elke dag bij ons langs, waarbij hij nogal zorgelijk keek, want de koorts zakte niet en hoewel ze allebei inderdaad aanhoudende hoofdpijn hadden en zo zwak waren dat opstaan niet ging, bleef de voor de bof typerende zwelling bij de oren uit. De dokter probeerde of hij hun hoofd naar de borst kon buigen om te zien of ze geen hersenvliesontsteking hadden. Mama huilde inmiddels van bezorgdheid en uitputting, papa deed zijn best om te helpen waar hij kon, maar dit kwam erop neer dat hij rondjes liep in de keuken, terwijl ik steeds maar afwachtte wanneer het mijn beurt zou zijn.

Uiteindelijk waren het papa en mama die ziek werden, niet ik, maar toen wisten we al dat wij niet als enigen door de vreemde ziekte waren getroffen, want de stad kreeg er steeds meer zieken bij. Het was duidelijk dat het om een besmetting ging en dat het nodig was de zieke mensen van de gezonde te scheiden, en aangezien er geen ziekenhuis was in Meziříčí, brachten ze

mijn hele familie over naar de afdeling besmettelijke ziekten van het districtsziekenhuis in een andere plaats.

‘Ga naar tante Hana,’ zei mama tegen me. Haar wangen gloeiden, ze had moeite met spreken en haar tong zag er vreemd bruin uit. ‘Vergeet niet de deur op slot te doen. En ga niet weer gekke dingen uithalen.’ Ze streek over mijn wang en liet zich naar de ziekenwagen brengen. Haar hoofd was gebogen en ze had de apathische blik in haar ogen die ik kende van tante Hana. Ze ging naast papa zitten en legde haar hoofd op zijn schouder. Hij deed zijn ogen open en vroeg: ‘Heb je de klok opgewonden?’ en deed ze weer dicht. Mama sloot de hare zonder te antwoorden.

Een man in een witte jas sloeg de deur van de ziekenwagen dicht en ik bleef alleen achter op de stoep voor de klokkenmakerswinkel. Daar was niemand die me kon verbieden naar zolder te gaan, naar de kelder of naar de rivier. Niemand die om me gaf.

Ik klom de trap op, ging op de bank zitten in de lege keuken, die ineens enorm leek, en luisterde met alle aandacht naar het luide tikken van de klok. Ik had helemaal geen zin om naar tante Hana te gaan, maar wat kon ik anders? Vastberaden ademde ik diep in, en plotseling meende ik op de bovenverdieping schuifende geluiden te horen. Ik verstarde, kroop weg in een hoekje van de keukenbank en trok een kussen op mijn schoot. Nee, ik had het me toch echt maar verbeeld. Ik realiseerde me dat ik nog nooit helemaal alleen thuis was geweest. Ik reikte naar de tas met spullen die mama en ik samen hadden ingepakt, en opnieuw hoorde ik die geluiden. Alsof er iemand op zolder liep. Ik stooft de keuken uit, rukte beneden bij de deur alleen mijn jas van de kapstok, greep mijn schoenen, en rende naar buiten. Pas op het plein bedacht ik dat ik de deur niet op slot had gedaan.

Tante Hana woonde in het huis van oma Elsa en opa Ervin, waarin zij en mama geboren waren. Vier grote ramen keken uit op het plein en ik benijdde tante erom dat ze op een van de brede vensterbanken kon gaan zitten om naar het straatgewoel onder zich te kijken. Ons huis had weliswaar twee verdiepingen, maar om verder te kunnen kijken dan het smalle steegje zou ik naar zolder moeten klimmen, vanwaar je de hele stad kon zien liggen, en dat mocht ik natuurlijk niet. Tegelijk was het me maar al te duidelijk dat tante Hana nooit uit het raam keek, omdat ze niet van mensen hield en geen greintje interesse voor ze had.

Treetje voor treetje ging ik de trap op naar tantes woning, terwijl ik me een voorstelling maakte van het gezicht dat ze zou zetten als ze hoorde dat ik een paar dagen bij haar moest blijven. Blij zou ze niet zijn, zoveel was zeker. Ze was zo gewend aan haar eenzaamheid dat ze het spreken verleerd was. Ze verliet het huis alleen voor de noodzakelijke inkopen of voor de zeldzame bezoeken aan mijn moeder. Ik was er eigenlijk niet eens zeker van of ze wel wist hoe ik heette. Ik kon me niet herinneren dat ze me ooit bij mijn naam had genoemd. Vast niet, want ze had immers nog nooit een woord tegen me gezegd.

Ik belde aan bij de voordeur van haar woning, maar er was niets te horen. Ik duwde nog een keer op de bel, ditmaal met meer kracht. Binnen bleef het stil. Ik drukte mijn oor tegen de deur. Dat zou je net zien, dat tante uitgerekend nu niet thuis was. Ik probeerde de klink. De deur was niet op slot.

‘Tante?’ riep ik door de deuropening, maar er was niets te horen. ‘Tante, ik ben het, Mira. Mama heeft me naar u toe gestuurd.’ Tantes beeld verscheen voor mijn ogen: zittend aan tafel, met die vreemde uitdrukking en zich nergens van bewust. Ik ging dus het halletje binnen, wierp een blik in de keuken en ten slotte in de slaapkamer.

Daar vond ik haar. Ze lag op bed met dezelfde kleren aan als wanneer ze bij ons kwam, inclusief de zwarte hoofddoek, al was deze nu van haar witte haar op de schouders gegleden. Ze lag op haar rug, vreemd gekromd, alsof ze in de greep was van een pijnlijke stuiptrekking, met haar kin achterover gebogen en haar ogen open. Uit haar iets geopende mond kwam een vreemd gereutel.

Ik wist niet wat ik moest doen. Ik deed twee stappen in haar richting. ‘Tante?’ Maar toen zag ik al dat haar gezicht dezelfde kleur had als dat van Dagmarka. Haar ogen waren troebel en ze rilde over haar hele lichaam – nog meer dan ik toen ik in het ijskoude water was gevallen.

‘Mama,’ riep ze plotseling uit. ‘Mama, ik... ik wist dat jullie terug zouden komen.’ Bruusk schudde ze haar hoofd van de ene kant naar de andere. ‘Ze zijn hier niet, hier zijn ze niet.’ Er liepen tranen uit haar ogen. Zoveel tranen had ik zelfs nooit bij Otík gezien, en die kon tekeergaan.

Ik weet niet wat me meer angst aanjoeg: de hevige koortsrillingen, de pijnlijke stuiptrekkingen, de uitroepen of de tranen. Ik rende de woning door, de trap af en hield buiten op de stoep de eerste de beste voorbijganger aan door hem wanhopig bij de mouw te pakken. ‘Wat moet ik doen, wat moet ik doen? Mijn tante is heel erg ziek.’ Om de ernst van mijn vraag te onderstrepen voegde ik eraan toe: ‘Ze is flauwgevallen.’

De meneer in een lange jas duwde me tamelijk ruw opzij en ging een eindje van me af staan. Het was toen al duidelijk dat er een besmettelijke ziekte door de stad waarde. Op veilige afstand stond hij stil en vroeg: ‘Waar is ze?’

‘Hierboven, op de eerste verdieping. Ze is helemaal alleen en ik weet niet wat ik moet doen.’

‘Kom met me mee,’ zei hij en hij ging de openstaande deur van de bakkerij binnen. ‘En niets aanraken.’

Binnen was het warm en de lucht rook lekker naar brood. Het brood dat tante Hana hier kwam kopen en in dunne sneetjes gesneden in haar zakken droeg.

De meneer in de lange jas lette niet op de ontevreden blikken van de klanten die in de rij stonden, hij ging regelrecht naar de toonbank en vroeg de verkoopster: 'Hebt u hier telefoon?'

'Een diensttelefoon,' beet de vrouw hem toe. 'U bent hier niet bij de post.'

'Bel een ambulance,' zei mijn helper. 'Die kleine zal u naam en adres geven.'

De verkoopster wilde iets zeggen, maar de man schreeuwde haar toe: 'Of wilt u soms eerst zelf naar de zieke gaan kijken?'

De mensen in de rij deinsden achteruit. Ik weet niet waar ze banger voor waren, voor besmetting of voor de boze man. Het eerste wat bij me opkwam, was hoeveel geluk ik had gehad door juist deze meneer bij de mouw te pakken. Hij zou me vast kunnen vertellen waar ik heen moest nu ik helemaal alleen was. Opeens voelde ik me veiliger.

Twee vrouwen verlieten hun plaats in de rij, liepen met een boog om ons heen en haastten zich weg. Ik gaf tantes naam op en de verkoopster liep weg naar het kantoortje achter in de winkel om te telefoneren. Ik werd naar buiten gestuurd om voor tantes huis te wachten.

De ziekenwagen was er in een mum van tijd. Het voorportier ging open en een dikke dokter schommelde naar buiten. Hij wierp een blik op de trap, zuchtte gelaten, zette toen met waggelende tred koers naar het huis, bleef weer staan, ademde diep in en verdween verwensingen mompelend naar binnen.

Tante werd op een brancard naar buiten gedragen. Ik kon zien dat ze nog leefde, want het laken dat ze over haar heen hadden gelegd trilde overal. De brancard werd in de ziekenwagen geschoven, de dikke dokter klom er ook hijgend weer in en

sloeg het portier achter zich dicht. De wagen ronkte een paar keer stationair, blies een stinkende grijze wolk uit en reed hobbelend weg.

Ik keek de witte wagen na en wachtte tot de meneer met de lange jas terug zou komen, zodat ik hem nogmaals om raad kon vragen. Maar hij was nergens meer te bekennen.

Een goede tien minuten bleef ik op de stoep staan draaien en ik begon het behoorlijk koud te krijgen. Ik snapte dat niemand me zou helpen, dat ik zelf op zoek moest naar iemand die zich over me zou ontfermen.

De eerste die bij me opkwam, was mijn goudharige vriendinnetje Jarmilka Stejskalová. Haar even blonde moeder was altijd heel aardig tegen me. Bij hen kon ik vast wel een paar dagen blijven.

Weer stond ik voor andermans deur en had ik mijn hand op de klink om om hulp te vragen. Ditmaal ging de deur na de eerste keer bellen open, maar niet verder dan op een kiertje.

‘Hallo, Mira. Jarmilka gaat vandaag niet naar buiten.’

‘Ik kom niet voor Jarmilka. Ze hebben mijn vader en moeder naar het ziekenhuis gebracht en ik ben nu alleen. Kan ik misschien bij u blijven tot ze terugkomen?’

De kier van de deuropening werd nog smaller. ‘Dat gaat niet op dit moment. We zijn allemaal een beetje verkouden, we zouden je nog aansteken.’

‘Waar moet ik dan heen?’ vroeg ik, maar de deur was al dicht.

Ik keek de straat rond. In de ramen begon overal het licht aan te gaan, achter de vitrages en de gordijnen gleed nu en dan een schim voorbij, maar er was in geen velden of wegen iemand te zien die ik kende. Langzaam ging ik op weg naar huis, maar bij de herinnering aan de geluiden op zolder, die op voetstappen hadden geleken, vertraagde ik mijn pas meer en meer. Ik liep voorbij de etalage van de klokkenmakerswinkel, grauw in het

schemerdonker, hield stil bij de deur en wachtte of er iets zou gebeuren. Er gebeurde helemaal niets, behalve dat het steeds minder licht werd op straat en ik het niet alleen koud kreeg, maar ook steeds meer angst begon te voelen voor de naderende nacht.

Ik zal in elk geval de deur op slot doen, zei ik bij mezelf. En daarna zou er weinig anders op zitten dan bij de burens aan te kloppen en hun om raad te vragen. Ik zou alle huizen afdagen in de hoop dat iemand me kon helpen.

Ik had een plan en dat gaf me moed. Ik duwde de klink naar beneden. Ik was er zeker van dat ik niet naar binnen zou hoeven gaan, omdat we de sleutel altijd in het slot lieten. Ik hoefde alleen maar een hand om de deur heen te steken, de sleutel snel uit het slot te trekken, de deur weer dicht te slaan en op slot te doen. Ik tastte met mijn hand langs de binnenkant van de deur, maar de sleutel zat niet in het slot. Hoe kon dat nou? Ik was ervan overtuigd dat ik hem daar gezien had. Dan moest hij aan de kapstok hangen, een paar passen bij de deur vandaan.

Ik wierp een blik in de donkere gang. Ik durfde het licht niet aan te doen, omdat ik de aandacht van een eventuele indringer, waar ik slechts een voorgevoel van had, niet op me wilde vestigen. Het zwakke licht dat van de schemerige straat achter me naar binnen viel, maakte mijn schaduw ineens zo lang dat ze tot aan de smalle trap reikte en met elke stap die ik zette de volgende trede opging. De kapstok was in het halfdonker haast niet te zien. Als ik niet had geweten dat het mijn vaders winterjas was die daar hing, zou ik gedacht hebben dat zich daar tegen de wand gedrukt een donkere gestalte ophield.

Maar als er nu echt iemand binnen was?

Ik bleef staan en probeerde in het donker de sleutel te ontwaren. Plotseling hoorde ik voetstappen op me afkomen. Ze kwamen steeds dichterbij, en een andere schaduw

voegde zich bij de mijne op de trap. Ik probeerde niet eens vast te stellen waar de voetstappen vandaan kwamen – ik draaide me om en wilde de deur uit rennen. Maar ze kwamen niet van boven, zoals ik dacht. Ze behoorden toe aan de gestalte die me nu de weg naar buiten versperde. Ik deed een poging om langs de figuur te glippen, maar ze pakte me bij de schouder. ‘Mira! Wat heb je me laten schrikken.’

In 1943 maakt tienermeisje Hana in haar verliefdheid een ondoordachte keuze waarmee ze het lot van haar ouders bezegelt. Tien jaar later, onder totaal andere omstandigheden, begaat haar nichtje Mira een misstap met vergelijkbare dramatische gevolgen. Het meisje blijft als wees achter.

De enige familie die Mira nog heeft is haar excentrieke, zwijgzame tante. Mira heeft geen keus: ze moet bij tante Hana intrekken. Stapje voor stapje begint Mira te begrijpen waarom Hana niet in staat is zichzelf en de wereld om haar heen te vertrouwen – en wat de tatoeage op haar arm betekent.

Een aangrijpende historische roman over het doorgeven van leed van generatie op generatie – en over het doorbreken van die vicieuze cirkel.

**‘Een zeer overtuigend gereconstrueerd
“doofpotverhaal” dat zich in filmische scènes ontvouwt
en steeds intenser wordt.’ THE TIMES**

Alena Mornštajnová is een Tsjechisch auteur en vertaler. *Hana*, haar derde roman, is zowel in Tsjechië als internationaal een succes: de roman ontving twee grote prijzen, waaronder de Tsjechische Boekenprijs, en werd in twintig talen vertaald.

